

dr hab. Zdzisław POLCIKIEWICZ, prof. UMK
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny KANARSZCZUK

na temat:

„SŁUŻBA KOBIEC W FORMACJACH BEZPIECZEŃSTWA”

Rozprawa doktorska Pani mgr Magdaleny Kanarszczuk pt. „Służba kobiet w formacjach bezpieczeństwa” została opracowana w Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni, pod kierownictwem naukowym prof. dr. hab. Czesława Jareckiego. Odnosi się ona do ważnego i aktualnego problemu, jakim jest partycypacja płci żeńskiej w zawodach związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa obywateli, które jeszcze do niedawna były domeną mężczyzn. Służba kobiet w siłach zbrojnych czy w różnych instytucjach bezpieczeństwa wewnętrznego, szczególnie takich jak np. Policja, chociaż jest prawem zagwarantowanym przez Konstytucję RP, nadal budzi w naszym społeczeństwie wiele kontrowersji. Chociaż kobiety skutecznie przełamują bariery i powoli wnikają do sfer wcześniej zarezerwowanych kulturowo i strukturalnie dla mężczyzn, istnieje potrzeba zmiany dotychczasowego stereotypowego myślenia o „męskich zawodach” oraz o „słabej płci”, która ze względu na posiadane cechy i usposobienie, nie jest w stanie poradzić sobie z uciążliwymi obowiązkami, szczególnie tymi, które wymagają siły fizycznej i odpowiednich predyspozycji. Kobiety podejmują się nowych ról, także związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa państwa i jego obywateli, i co więcej, przeważnie spełniają się w nich. Trzeba jednak zaznaczyć, że formacje bezpieczeństwa są instytucjami zhierarchizowanymi, w których nadal istnieją znaczne dysproporcje liczby kobiet w stosunku do mężczyzn pełniących w nich służbę, co może prowadzić do nieprawidłowości w relacjach interpersonalnych. Dlatego niezbędne jest ciągłe poszukiwanie i wprowadzanie skutecznych regulacji i rozwiązań antidyskryminacyjnych i antymobbingowych, które w połączeniu z działaniami edukacyjnymi i prewencyjnymi będą w stanie zapobiegać różnym nieprawidłowościom i zapewnić równe i sprawiedliwe traktowanie żołnierzy czy funkcjonariuszy, bez względu na ich płeć.

Tej właśnie problematyce jest poświęcona rozprawa doktorska opracowana przez Panią mgr Magdalenę Kanarszczuk, co wskazuje na celowość podjętych wysiłków badawczych. Z kolei o oryginalności dysertacji świadczy fakt, iż pomimo wielu publikacji, także opracowań naukowych, na temat służby kobiet w wojsku czy Policji, niewiele jest tych, które dotyczą formacji typu policyjnego, takich jak np. Straż Graniczna, natomiast brak jest badań związanych z funkcjonowaniem płci żeńskiej w Służbie Ochrony Państwa. Dlatego Autorka dokonała oceny warunków funkcjonowania kobiet w wybranych instytucjach bezpieczeństwa wewnętrznego w sposób holistyczny, w oparciu o własne badania empiryczne. Ponadto przeprowadziła także badania dotyczące służby kobiet w różnych instytucjach bezpieczeństwa funkcjonujących w innych czołowych państwach, takich jak USA, Francja czy Wielka Brytania, przez co wypełniła lukę istniejącą w tym obszarze badawczym.

Inspiracją do podjęcia tej problematyki przez Doktorantkę były jej osobiste obserwacje, poczynione głównie w czasie studiów czy wielu przedsięwzięć sportowych organizowanych w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie, podczas których stwierdziła różne mankamenty dotyczące służby policjantek. Istniejące nieprawidłowości skłoniły Doktorantkę do podjęcia badań w tym obszarze i określenia pożądanych kierunków zmian.

1. Ocena formalna rozprawy

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska składa się ze wstępu, rozdziału metodologicznego, czterech rozdziałów merytorycznych, zakończenia, a także bibliografii oraz załączników i liczy w sumie 215 stron tekstu. Dysertacja stanowi spójną całość, rozdziały merytoryczne są logicznie uporządkowane i ściśle związane z tematem oraz z rozwiązywanymi problemami badawczymi. Na pozytywne podkreślenie zasługuje zakończenie każdego rozdziału wnioskami, które w sposób dość zwięzły i syntetyczny dają odpowiedź na rozpatrywane w nim problemy naukowe. Treści rozdziałów zostały wzbogacone tabelami (razem 14), wykonanymi czytelnie i przejrzysto. Zawierają one głównie dane statystyczne dotyczące liczby kobiet w rozpatrywanych formacjach bezpieczeństwa oraz wyniki testów sprawnościowych.

Dysertacja jest poprawna pod względem stylistyczno-gramatycznym. Język stosowany podczas pisarskiego opracowania wyników badań jest czytelny i zrozumiały. Autorka używa właściwej, aktualnej terminologii specjalistycznej, zgodnej z obowiązującymi publikacjami, w tym także dokumentami normatywnymi. Przestrzegane są zasady interpunkcji oraz prawidłowo stosowane odwołania.

Doktorantka wykorzystwała w procesie badawczym liczne źródła publicystyczne. Wykaz literatury obejmuje bowiem aż 224 różne pozycje, w tym prawie połowę (w sumie 106) stanowią publikacje zwarte i specjalistyczne artykuły. Dobór piśmiennictwa uważam za prawidłowy, rozbudowany i wyczerpujący podjętą problematykę. Wydawnictwa książkowe są w dużej części aktualne i zawierają wartościowe treści. Zdecydowana większość wymienionych źródeł została wykorzystana w trakcie opracowania rozprawy, o czym świadczą liczne przypisy (w sumie 303). Na pozytywne podkreślenie zasługuje fakt, iż Autorka szeroko wykorzystwała także źródła obcojęzyczne, opublikowane w USA, Wielkiej Brytanii oraz we Francji. Stanowią one aż 50 pozycji w całej bibliografii. W tej liczbie są głównie publikacje internetowe, ale także książkowe i artykuły (w sumie 13).

2. Ocena metodologiczna rozprawy

Doktorantka wykazała się dobrą znajomością metodyki badań naukowych, w sposób poprawny sformułowała cel i przedmiot badań oraz główny problem badawczy. Ze względu na złożoność problemu głównego, dla jego rozwiązania sformułowała jednocześnie problemów szczegółowych, które umożliwiły zbadać obszary wiedzy dotyczące m.in.: wymagań stawianym kandydatkom do służby w formacjach bezpieczeństwa, specyfiki realizowanych zadań oraz uwarunkowań fizyczno-biologicznych wpływających na ich wykonanie, polityki kadrowej wobec kobiet, pożądanych działań dla zwiększenia liczby rekrutowanych kobiet oraz podwyższania ich kwalifikacji czy też perspektyw rozwoju zawodowego funkcjonariuszek. W sposób adekwatny do głównego problemu oraz problemów szczegółowych została sprecyzowana hipoteza, która zdefiniowała metody prowadzenia badań oraz ich organizację i realizację. Trzeba zaznaczyć, że Doktorantka przyjęła ograniczenia badawcze dotyczące zarówno czasu, jak i przestrzeni. Badania zawęziła bowiem do lat 2011-2020 oraz trzech formacji typu policyjnego, takich jak Policja, Straż Graniczna oraz Służba Ochrony Państwa, których siedziby znajdują się na terenie województwa pomorskiego.

Doktorantka w sposób prawidłowy dobrała oraz stosowała metody i techniki badań, a także umiejętnie posługiwała się narzędziami badawczymi. Dzięki temu weryfikacja hipotezy posiada właściwy przebieg. Proces badawczy był realizowany zgodnie z kanonami metodologicznymi. Na pozytywne podkreślenie zasługuje fakt, że podczas badań w celu weryfikacji hipotezy Doktorantka, oprócz wielu metod teoretycznych, wykorzystwała również metody i techniki empiryczne, co znacznie podnosi wartość i wiarygodność uzyskanych rezultatów. Główną metodą zastosowaną w badaniach eksploracyjnych było badanie sondażowe techniką ankietowania z wykorzystaniem autorskiego kwestionariusza ankiety. Badanie zostało przeprowadzone w 2021 roku z dość liczną (120 osób) grupą badawczą dobraną w sposób celowy, składającą się z funkcjonariuszy i funkcjonariuszek Policji oraz Służby Ochrony Państwa. Trzeba przy tym zaznaczyć, że Straż Graniczna odmówiła zgody na prowadzenie badań, dlatego z przyczyn obiektywnych Autorce dysertacji nie udało się uzyskać pełnego obrazu uwarunkowań służby funkcjonariuszek w badanych formacjach. Część respondentów stanowiły kobiety (10% z Policji, 54% ze Służby Ochrony Państwa). Większość badanych (77%) była w wieku powyżej 36 lat i z tego względu posiadała znaczne doświadczenie zawodowe, co stanowiło gwarancję uzyskania cennych i wiarygodnych informacji. Moje zastrzeżenia dotyczą jednak kwestionariusza ankiety, którego zakres problemowy uważam za dość zawężony tylko do 11 pytań merytorycznych, z których dodatkowo większość ma charakter zamknięty, co mogło ograniczyć swobodę wypowiedzi badanych, a tym samym poznanie ich osobistych opinii i poglądów. W moim przekonaniu w kafeterii pytań zabrakło tych, które mogły dotyczyć także takich kwestii, jak np.: motywacja kobiet do podjęcia służby, największe mankamenty i zalety pracy czy też wpływ służby na życie rodzinne. Wyniki badań sondażowych starannie udokumentowano w załącznikach (zał. 7 i 8) oraz opisano w rozdziałach merytorycznych dysertacji. Na pozytywne podkreślenie zasługuje fakt, że dla ich weryfikacji Doktorantka wykorzystwała także rezultaty uzyskane w nieodległej przeszłości przez innych naukowców, którzy prowadzili podobne badania dotyczące funkcjonowania kobiet w wojsku czy w różnych instytucjach bezpieczeństwa wewnętrznego.

W badaniach empirycznych Autorka wykorzystwała także metodę obserwacyjną, zarówno techniką uczestniczącą jak i bierną. Obserwacja prowadzona była przez Doktorantkę w latach 2011-2020 podczas jej osobistego udziału (także jako zawodniczka) w wielu różnych przedsięwzięciach sportowych przeznaczonych dla funkcjonariuszy formacji bezpieczeństwa, a prowadzonych głównie na terenie Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie. Autorka poddała obserwacji także miejsca podlegające szczególnie ochronie, a jej celem była ocena składu i działalności patroli interwencyjnych. Uzyskane wyniki zostały starannie udokumentowane w postaci Dziennika obserwacji zawartego w załączniku 9, oraz zaprezentowane w poszczególnych rozdziałach merytorycznych dysertacji. Zastosowanie w procesie badawczym metody obserwacyjnej niewątpliwie przyczyniło się do zwiększenia obiektywizmu Doktorantki podczas formułowania wniosków.

Dla uzupełnienia i potwierdzenia informacji otrzymanych w toku badań sondażowych i obserwacyjnych Doktorantka skupiła się także na badaniu dokumentów, w tym szczególnie aktów prawnych, naukowych publikacji krajowych i zagranicznych oraz danych statystycznych uzyskanych z Policji czy Służby Ochrony Państwa. Ich analiza pozwoliła Autorce na wyciągnięcie wniosków wynikających z rozwiązań dotyczących służby kobiet przyjętych i funkcjonujących w Polsce oraz w innych państwach, czy też sprawności fizycznej kandydatek do służby oraz funkcjonariuszek.

Podsumowując, pozytywnie oceniam zarówno umiejętności Doktorantki w zakresie organizacji i prowadzenia badań naukowych, jak i stronę metodologiczną rozprawy.

3. Ocena merytoryczna rozprawy

Rozprawa doktorska opracowana przez mgr Magdalenę Kanarszczuk stanowi udaną próbę diagnozy sytuacji kobiet w ważnych instytucjach zajmujących się bezpieczeństwem, takich jak Policja, Straż Graniczna oraz Służba Ochrony Państwa. Doktorantka skupiła swoje wysiłki badawcze, przede wszystkim, na uwarunkowaniach służby funkcjonariuszek w kontekście realizacji zadań oraz ich rozwoju zawodowego. Głównym celem dysertacji było zidentyfikowanie warunków rekrutacji i służby kobiet w rozpatrywanych formacjach, wyjaśnienie możliwości realizacji spektrum zadań oraz wskazanie zarysu kariery zawodowej kobiet. Dla osiągnięcia tego celu Doktorantka przyjęła czytelną i przejrzystą strukturę rozprawy.

We **wstępie** przedstawiono uzasadnienie podjęcia problematyki badawczej, a także strukturę i zawartość poszczególnych rozdziałów rozprawy.

Rozdział 1 w całości poświęcono metodologii badań, a jego układ jest typowy dla dysertacji. Doktorantka zaprezentowała w nim: sytuację problemową, przedmiot i cel badań, problemy i hipotezy badawcze, metody, techniki i narzędzia stosowane w procesie badawczym, charakterystykę próby badawczej i terenu badań oraz organizację i przebieg procesu badań. W rozdziale zabrakło jednak analizy i oceny literatury źródłowej, szczególnie najwartościowszych pozycji wykorzystanych w procesie badawczym.

Rozdział 2 jest rozdziałem ogólnym, wprowadzającym do rozpatrywanej problematyki. W oparciu o poglądy różnych autorów zawarte w aktualnych publikacjach naukowych, Doktorantka podjęła próbę uporządkowania nazewnictwa instytucji zajmujących się ochroną ludności, wprowadzając autorskie pojęcie „formacje bezpieczeństwa”, które według niej, powinno być desygnowane dla każdej organizacji działającej na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa. Dalsza część rozdziału ma znaczną wartość histograficzną, bowiem rozważania Autorki dotyczą genezy i ewolucji partycypacji kobiet w służbie na rzecz bezpieczeństwa w Polsce, ale także w innych państwach. Zwróciła przy tym uwagę na zasadnicze determinanty zwiększenia liczebności płci żeńskiej działającej w obszarze bezpieczeństwa oraz na istotny fakt, że wraz ze wzrostem liczby kobiet w wojsku czy w innych instytucjach bezpieczeństwa zaistniała konieczność tworzenia zespołów (agend) czy programów (planów), których celem jest przeciwdziałanie różnym formom dyskryminacji kobiet oraz poprawa ich sytuacji. W końcowej części rozdziału Doktorantka szeroko zaprezentowała obecne warunki przyjęcia do służby, w tym szczególnie procedurę kwalifikacyjną kandydatek obowiązującą w rozpatrywanych formacjach. W mojej ocenie Autorka słusznie konkluduje, że stosowanie w niektórych formacjach niższych wymagań dla kobiet, szczególnie w zakresie sprawności fizycznej, jest nieuzasadnione, chociażby ze względu na specyfikę przyszłych, często trudnych zadań, które powinny być skutecznie realizowane bez względu na płeć. Trzeba przy tym zaznaczyć, że funkcjonariusze i funkcjonariuszki przechodzą takie samo szkolenie i dlatego powinni być jednakowo przygotowani do wykonywania wszystkich zadań na zajmowanych stanowiskach.

W rozdziale 3 Doktorantka przedstawiła katalog zadań typowych dla rozpatrywanych formacji oraz dokonała ich charakterystyki, ze wskazaniem podstawowych działań funkcjonariuszy. Na tej podstawie określiła zadania, do których kobiety są szczególnie predysponowane i lepiej je wykonują od mężczyzn, ale także te, których realizacja może sprawiać im trudności. W oparciu o badania własne zidentyfikowała także wymagania fizyczno-biologiczne i psychospołeczne stawiane kandydatkom, które determinują ich przydatność do służby. Należy zaznaczyć, że główną uwagę Doktorantka skupiła przede wszystkim na tych pierwszych, w tym szczególnie na sprawności fizycznej, jako czynniku, który w decydującym stopniu wpływa na realizację zadań służbowych. Uważam jednak, że nieco pobieżnie potraktowała cechy psychospołeczne, które także mają duży wpływ na właściwe pełnienie służby, a tym samym na rozwój zawodowy funkcjonariuszek. W dalszej

części rozdziału Doktorantka zaprezentowała, w jaki sposób polityka kadrowa prowadzona wobec kobiet w rozpatrywanych formacjach wpływa na sprawowane przez nie funkcje. Bazując na badaniach własnych oraz przeprowadzonych przez innych naukowców (B. Basińska, I. Wiciak), Doktorantka stwierdziła dość powszechne nieprawidłowości w pragmatyce awansowej. W każdej formacji bezpieczeństwa, mimo podobnego wykształcenia i kwalifikacji, kariera zawodowa kobiet rozwija się wolniej. Dlatego kobiet, szczególnie na wysokich stanowiskach kierowniczych, jest znacznie mniej niż mężczyzn i zwykle są one mianowane głównie wtedy, gdy brakuje mężczyzn spełniających określone kryteria, co jest oznaką tzw. ukrytej dyskryminacji. Dlatego Doktorantka postuluje dalsze podejmowanie działań na rzecz równouprawnienia i równego traktowania. Ponieważ instytucje działające w formacjach bezpieczeństwa na rzecz przeciwdziałania negatywnym zjawiskom i udzielania pomocy pokrzywdzonym kobietom nie zawsze działają skutecznie, Doktorantka słusznie wskazuje na potrzebę przyjęcia rozwiązań systemowych, w tym także tych, które sprawdziły się w innych państwach.

Rozdział 4 ma dużą wartość poznawczą, a także znaczenie komparatywne. Doktorantka dokonała w nim analizy warunków służby kobiet w formacjach bezpieczeństwa trzech wybranych państw, takich jak: Francja, USA, Wielka Brytania. Jej rozważania dotyczą zagranicznych odpowiedników polskiej Służby Ochrony Państwa, Straży Granicznej oraz Policji i są skoncentrowane przede wszystkim na: wymaganiach stawianym kandydatkom, procedurze rekrutacji, doskonaleniu zawodowym, działaniach podejmowanych w celu zwiększenia liczby funkcjonariuszek, a także na rzecz przeciwdziałania dyskryminacji czy mobbingowi. Na pozytywne podkreślenia zasługuje fakt, że Doktorantka na podstawie dokonanych analiz i ocen przedstawiła propozycje rozwiązań stosowanych w innych państwach, które można zaimplementować w naszych narodowych formacjach bezpieczeństwa, przyczyniając się w ten sposób nie tylko do zwiększenia liczby służących w nich kobiet, ale także do poprawy warunków ich służby, a przez to do wzrostu satysfakcji zawodowej.

Najwartościowszą częścią dysertacji jest **rozdział 5**, który podobnie jak poprzednie rozdziały merytoryczne pracy ma charakter empiryczny. Doktorantka, w oparciu o wyniki przeprowadzonych badań, zaprezentowała w nim ocenę obecnych warunków przygotowania i pełnienia służby kobiet oraz możliwości rozwoju kariery zawodowej funkcjonariuszek w rozpatrywanych formacjach bezpieczeństwa. Doktorantka adekwatnie do stwierdzonych wcześniej mankamentów, zaproponowała w nim rozwiązania, które mogą poprawić realia służby oraz ułatwić drogę awansową kobiet eliminując istniejące ograniczenia, a tym samym zaspokoić ich aspiracje oraz zwiększyć motywację i zaangażowanie w służbie dla zapewnienia bezpieczeństwa państwa i jego obywateli. Moje zastrzeżenia budzi jednak tytuł rys. 5.1 (str. 159), który brzmi „Model kariery zawodowej kobiet w formacjach bezpieczeństwa”, który nie w pełni koresponduje z przedstawioną treścią. Zgodnie z pragmatyką kadrowej taki model powinien obejmować przebieg służby, a więc drogę rozwojową funkcjonariuszki z określeniem kolejnych (wyższych, ale także równorzędnych) stanowisk służbowych zajmowanych przez nią od momentu wstąpienia do służby do jej zakończenia, ze wskazaniem konkretnych wymagań, jakie należy spełnić, aby awansować. W mojej ocenie zamiast tego, na rysunku Doktorantka przedstawiła pożądane zmiany dotyczące służby kobiet oraz przewidywane skutki ich wprowadzenia. Mimo tej rozbieżności, zidentyfikowany przez Doktorantkę zakres działań usprawniających jest konieczny dla wyeliminowania istniejących mankamentów.

W **zakończeniu** Doktorantka, na podstawie wniosków uzyskanych z przeprowadzonych badań, odniosła się do stopnia rozwiązania przyjętych szczegółowych problemów badawczych oraz weryfikacji hipotezy. Sformułowała także wnioski ogólne oraz wskazała na potrzebę dalszego prowadzenia badań naukowych w obszarze służby kobiet, chociażby ze względu na ciągły postęp technologiczny.

Uzupełnieniem treści zaprezentowanej w rozdziałach merytorycznych są dość liczne **załączniki** (w sumie 9), które zawierają normy czasowe i kryteria sprawności fizycznej kandydatów do służby i funkcjonariuszy, wyniki testów sprawnościowych a przede wszystkim narzędzia stosowane przez Doktorantkę w procesie badawczym (kwestionariusz ankiety, wyniki analizy, dziennik obserwacji),

Reasumując, rozprawa jest wymiernym rezultatem wysiłków naukowych Doktorantki, stanowi spójną całość, jest poprawna pod względem metodologicznym i merytorycznym. Autorka w sposób właściwy i oryginalny rozwiązała problemy badawcze, pozytywnie zweryfikowała hipotezę, a tym samym osiągnęła założony cel. Dysertacja stanowi syntetyczny materiał oparty o podstawy naukowe, a zawarte w niej wnioski, propozycje i rozwiązania mogą, a nawet powinny, być wykorzystane w praktyce dla zwiększenia zainteresowania kobiet służbą w formacjach bezpieczeństwa, a przede wszystkim do poprawy obecnych uwarunkowań tej służby. Z tych względów rozprawa ma charakter użyteczny i stanowi niewątpliwą wkład w rozwój teorii i praktyki bezpieczeństwa. Treści zawarte w dysertacji mogą także być wykorzystane do prowadzenia dalszych pogłębionych badań tej problematyki. W związku z powyższym stwierdzam, że Doktorantka posiada dobry poziom wiedzy w obszarze bezpieczeństwa i jest przygotowana do prowadzenia samodzielnych badań naukowych.

4. Wniosek końcowy

Rozprawa doktorska opracowana przez Panią mgr Magdalenę Kanarszczuk pt. „Służba kobiet w formacjach bezpieczeństwa” spełnia wymagania określone w ustawie z dnia 14.03.2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki, a także w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Całość rozprawy **oceniłam pozytywnie** i wnioskuję o przyjęcie dysertacji do dalszego postępowania kwalifikacyjnego oraz o **dopuszczenie Doktorantki do jej obrony**.

Jednocześnie proszę Doktorantkę, aby w czasie obrony odniosła się do następujących problemów:

1. Proszę scharakteryzować najważniejsze i najwartościowsze pozycje literatury wykorzystane w procesie badawczym.
2. Proszę omówić motywacje, jakimi kierują się kobiety wstępujące do służby w formacjach bezpieczeństwa.
3. Proszę dokonać charakterystyki cech psychospołecznych, jakie powinny posiadać funkcjonariuszki oraz omówić ich wpływ na realizację zadań i rozwój zawodowy.
4. Proszę uzasadnić tytuł rysunku 5.1 na str. 159, który w moim przekonaniu nie w pełni koresponduje z jego zawartością.

dr hab. Zdzisław POLCIKIEWICZ, prof. UMK

Zdzisław Polcikiewicz